

LUVRE i början

Ingvar Lennerstedt

Det var läsåret 1962-63. Gamla "Zootis", Helgonavägen 3 i Lund, sjöd av aktiviteter. Per Brinck var sedan några år professor i ekologi, den förste i sitt slag i Lund. Han startade en mängd forskningsprojekt och inventeringar. Han låg också delvis bakom LUVREs tillkomst. Här följer några minnen från åren som gått.

I södra Sverige höll vattendragen på att förorenas och i norra Sverige härjade Vattenfall i älvarna. Det gällde att dokumentera djurlivet genom inventeringar, ibland kallade "dammsugarinventeringar". Ekologerna nöjde sig inte med Sverige som undersökningsområde. Per Brinck ledde en expedition till Sri Lanka, Ceylon som det hette då, "Lund University Ceylon Expedition". En annan expedition gick under Ingemar Ahléns ledning till Spetsbergen, "Lund University Spitsbergen Expedition". Sedan en tid tillbaka hade forskare från Lund inventerat evertebrater i Sydafrika. Bastanta trälådor med utrustning staplades i entrén och i källaren på Zootis. Sådan var situationen 1962-63.

Även bland anatomerna under Erik Dahls ledning var aktiviteten hög. Anders Enemar hade disputerat på en avhandling om blodkärllsystemet i hypofysen. Hypofysen var ett forskningsområde som härstammade från Bertil Hanström.

Anders hade dessutom taxerat fågelfaunan i Fågelsångsdalen, den numera internationellt kända "Bird Song Valley". Det började med att Sveriges Ornitologiska Förening ville få ett bättre grepp om fågelfaunan kvantitativt sett. De impulserna kom från Finland och fångades upp av Kjell Engström, sedermera chef för Naturhistoriska riksmuséet. Linjetaxeringar var utprovade men metoden för provtytor mindre genomarbetad. Man insåg att metodiken för kvantitativa bestämningar behövde förbättras. Det gjorde Anders och resultatet blev den s.k. provytemetoden. Han testade fåglarnas variationerna från dag till dag, testade sin egen tillförlitlighet och jämförde resultaten från olika personer. Vi var några ornitologer som vid samma tillfälle gjorde några karteringar i Fågelsångsdalen. Provytemoden blev alltså etablerad.

Fågelsångsdalen var dock ett litet område och låg isolerat i ett trädlöst jordbrukslandskap. Fanns det något bättre ställe där man kunde mäta fågelpopulationer? Jo i Ammarnäs. Där fanns milsvidda skogar, tämligen orörda. Populationerna där är av en helt annan storleksordning än i Skåne. Provytorna

blir då ett bra mått på det som finns inom ett betydligt större område. Provytor och linjetaxeringar blir ett utmärkta redskap för kvantitativ bestämning av fågelfaunan.

Anders beslöt på inrådan av Per Brinck att starta ny verksamhet i Ammarnäs, ett populationsekologiskt forskningsprojekt i ett regleringshotat område. Anders gick på våren 1963 omkring på Zootis och frågade vem som ville vara med. Gratis resa och uppehälle samt lite tid över för egna studier, om man ville öppna eget projekt. Det senare var ett genialt drag för att stimulera den egna aktiviteten, kreativiteten, och inte falla ner i ett simpelt räknande. Det blev "specialprojekten" till skillnad från Anders eget "basprojekt".

Det blev en "pluton" av ornitologer bestående av Bengt Alm, Sven-Åke Hanson, Harry Myhrberg, Bengt Sjöstrand, Sören Svensson och undertecknad. På den tiden var det inte många som forskade i fältornitologi, i varje fall inte med sikte på akademisk examen. Vi som 1963 åkte till Ammarnäs utgjorde en stor del av de aktiva ornitologerna i Lund. Skillnaden mot förhållandena idag, på 1990-talet, är enorm. Jag tänker på de många zooekologerna med Thomas Alerstam i spetsen.

Anders hade då, 1963, små medel till sitt förfogande, åtminstone om man jämför med de stora expeditionerna. När vi kom till Ammarnäs skulle vi dock inte vara sämre än de andra. Så vi döpte oss, lika självsvåldigt som de andra expeditionerna, till "Lund University Vindel River Expedition", LUVRE. Sören satte ovanför entrén till Gammelkåken upp en skylt, LUVRE. Därmed hade LUVRE startat. Och den har med råge överlevt alla de andra expeditionerna.

Numera är LUVRE välkänt. När jag i maj 1996 efter ett snabbbesök i Ammarnäs steg på bussen i Sorsele för att åka vidare till Lycksele utspann sig följande samtal. Bussföraren tittade på min biljett.

- Du kommer från Ammarnäs, sa föraren.
- Ja jag har varit där och tittat på fåglar.
- Tillhör du LUVRE?
- !!!

Första uppgiften i Ammarnäs 1963 var att se ut undersökningsområden. Anders gav sig därför iväg i mitten av maj. Han hade stor tur med vädret ty i maj blev det varmt, våren kom ovanligt tidigt 1963. Det var möjligt att se ut lämpliga områden. Jag kan tänka mig att det varit betydligt svårare om det legat snö i skogen och fåglarna inte börjat anlända eller etablera revir förrän vid månadskiftet maj-juni, så var förhållandena i år, 1996.

Det blev tre björkskogsytor, en yta på Valle och två på Kaissats. På Kaissats lades en yta i den frodiga vegetationen mitt på slutningen och en yta vid Tjulträsk strand, från parkeringsplatsen 800 meter bort. Det senare var ett område som eventuellt skulle förstöras av en kraftverksdamm. En dämning skulle alltså spolia våra mätserier. Denna yta var dessutom lyckosam eftersom Erik Nyholm senare upptäckte aluminiumskador hos ägg av svartvit flugsnappare, den s.k. Tjulträsk-effekten. För att återvända till ytorna lades tre ytor i översta delen av granskogen på Ribovardo. Dessa ytor visade sig senare mindre intressanta och lades ner. Ytterligare en yta stakades ut på Kaissats. Inventeringarna koncentrerades till fjällbjörkskogen.

För att markera ytorna användes en 50 meters lina. Det var inte alltid så lätt att i skogen lägga ut raka linjer. Tjulträskytans övre linje kom att svänga lite upp och ner. Tillsammans med strandlinjens buktningar fick Tjulträskytan lite svängda former, ungefär som midja och höfter på en kvinna. Hon, Tjulträskytan, blev riktigt tjustig på pappret. En del avverkningar närmast P-platsen blottade en del partier till allmän munterhet för LUVRE-gänget. Så gick snacket och sådan var jargongen bland oss, vi som var i våra "bästa" år. Jag tror nu efteråt att ett sådant "tryck" i stämningen behövdes för att entusiastiskt kunna gripa sig an uppgifterna, en portion humor i arbetet.

Vi kamperade i det som senare döptes till Gammelkåken. Den tillhörde visst turistföreningen men sköttes av Ammarnäsgården under ledning av Rickard Rehnman. Den byggdes av stockar från Israel Mikaelssons första hus uppe vid det som nu är en blomsteräng, Jomovaare. Mikaelsson var den underbart klipske odalmannen i Tjulträsk, en kunnig, självlärd krutgubbe. Han kom ofta och hälsade på "herrarna" från Lund.

Åter till Gammelkåken. Den som byggde huset lär ha varit en något alkoholiserad snickare så vissa saker blev lite tokiga, feldimensionerade. Så var det med den öppna spisen och skorstenen. Man kunde lägga in hur mycket ved som helst i den öppna spisen och det blev ändå bara lagom varmt i stugan. För mycket drag. Skulle man däremot laga mat på järnspisen i köket så kom mycket av det man eldade ut som rök in i köket. För lite drag.

Trivsamt men trångt var det i Gammelkåken. Köket var litet och hade bara två kokplattor. Ofta försvann strömmen ty Ammarnäs hade på den tiden ett eget kraftverk i bäcken från Bissan norr om Ammarnäs. Det var före den stora elkonsumentionens tid, före frysarna och tvättmaskinernas tid. Skulle man bli ren fick man gå till tvätt- och badhuset i byn, det låg vid Tjulån. Mat handlade vi i affären som drevs av Hilding Rehman, en hedersman. Han hade full förståelse för vår situation. Vi kunde inte bara köpa renstek utav honom utan till

midsommar hände det att han dessutom lagade till den i sin ugn så vi kunde hämta den färdigstek och varm. Affärsverksamheten fick ett uppsving genom allt vi köpte. Proportionerna på handeln var på den tiden andra än idag.

Mer om Gammelkåken. Vatten hämtades med spann i en liten men aldrig sinande källa strax intill. Man tvättade sig utomhus och slängde vattnet på backen. Dasset hade två hål, så där kunde man under gemytlig samvaro utföra sina behov. Pissa gjorde vi på backen bakom huset. Även det under gemytlig samvaro. Vi bestämde oss för en ungbjörk och skulle se om vi lyckades pissa ihjäl den. Nästa år tog vi en ny. Det var "kraft" i killarna på den tiden.

Det var alltid tidig uppstigning och start senast klockan 8, order från chefen. Gemensam matlagning med middag klockan 5. Hade det regnat hängdes våta kläder inte bara i förstugan utan även i stora rummet, där vi arbetade med anteckningar, där vi åt och där vi sov. Det förekom att middagen började med ett "ägg", äggkoppen kom fram. Efter maten och kaffet blev det ofta en "kula". Det var tärningspoker där tärningarna slogs under en mugg och sedan bjöd man genom att skicka muggen oppochnervänd med dolda tärningar vidare till nästa spelare. En mycket trevlig sysselsättning. Ett underbart ljud när tärningarna blandades i muggen. Anders deltog inte utan såg med viss skepsis på våra aktiviteter, han sa dock aldrig något om det. Och roligt hade vi.

Dagens observationer avhandlades förstås. Till exempel hur Bengt A. kanade ner på ändan och skrämde en lappspurv från boet som låg i skrevan mellan benen. Och det boet hade han letat efter i flera dagar utan att hitta. Fast det hände några år senare när inventeringarna på fjällheden kommit igång.

När kvällen var slut var det bara att häva sig i "bingen". Man lyfte på locket till sofforna och fick fram en eller två sängar. De behövde inte bäddas. Det var bara till att fälla upp eller ner locket. Det var en skön blandning av mat, kaffemuggar, tärningar, blöta strumpor och andra kläder. De blandades med orala och anala utsläpp, men luftväxlingen var som sagt god. Stämningen var det inget fel på.

De första årens erfarenheter gav avstamp till fem stora nya aktiviteter. Det första var inventeringarna på fjällheden. Sören tog sig an dem. På den tiden höll Sören på med blodproteiner hos fåglar för att utröna släktskap. Detta projekt övergavs så småningom till förmån för inventeringsverksamhet. Det blev en avhandling om inventeringar i Ammarnäs och i landet i övrigt, forskning som Sören nu är välkänd för.

Det andra stora projektet var svartvita flugsnappare. Erik Nyholm tog hand om detta projekt trots att hans forskningsområde rörde hypofysen. Den begränsande faktorn för flugsnappare är tillgången på häckplatser. Idén var att se vad som händer med fågelsamhället i övrigt när man avsevärt ökar

populationen av en art, i detta fall svartvit flugsnappare. Alltså sattes ett antal holkar upp. Det gav mängder med häckningsbiologiska data. I den kärva fjällbjörskogen dög inte vad som helst. Jerry Nyman i Nybro kontaktades och han levererade ett antal holkar byggda av alvirke. De holkarna var tänkta att klara sig länge, brädorna var extra tjocka. Efter några år förtätades holkbeståndet och då införskaffades ett antal svarta bakelitholkar där locket gick lätt att vrida av, "negerkepsar". Så småningom upptäckte Erik att vissa flugsnapparhonor lade ägg med tunna, defekta skal. Det visade sig bero på aluminiumförgiftning. Fenomenet var tydligt längs stranden av Tjulträsk och döptes till Tjulträsk-effekten. Detta är ett av de resultat som LUVRE är känt för. Det har t.o.m. kommit in i en lärobok för gymnasiet.

Det tredje stora projektet startade några år senare, när Anders blivit professor i Göteborg. Det gällde insektsinventeringarna och frösättningen hos björk, dvs studierna av fåglarnas föda. Göran Andersson och Ted von Proschwitz svarar för detta. Avsikten är att få grepp om födans variation.

Ett fjärde var nätprojektet. Det sattes upp ett stort antal nät längs sluttningen. Meningen var att kartlägga "det flytande beståndet", dvs de fåglar som alltid finns till hands och snabbt fyller tomrum som uppstår när fåglar dör eller försvinner av någon anledning.

Det femte projektet var en stor studie av lövångarna. Det döptes vitsigt till LÖVRE.

Slutligen driver Anders alltifrån starten insamling av häckningsdata på bokort. Hur många uppmaningar och fingervisningar har man inte fått vad gäller bofynden? Antalet kort är nu åtskilliga tusen och dataläggs på Naturhistoriska Museet i Göteborg.

LUVRE-projektet startade i den systemekologiska anda som rådde på 1960-talet. Det var helheten, ekosystemet, som studerades. Hur är arterna beroende av varandra? Vad beror populationsförändringarna på? Vilka är grundförutsättningarna? Vad händer när något ruckas? Så ungefär gick snacket i Gammelkåken. Senare har artprojekt tillkommit: trastarna med Ola Arheimer, gråsiskorna med Bodil Nyström, rödstjärten med Curt Jonsson och berglärkor med Olof Berglund. Ola har som bekant doktorerat på sina traststudier, den enda "rena" LUVRE-doktorn.

Rödstjärterna var från början ett av Anders specialprojekt. Han satte upp ett antal rödstjärtholkar med olika design på hålet. I fjällbjörskogen blev holkarna dåligt bebodda. Det gick inte att öka populationen av rödstjärt på samma sätt som populationen av svartvit flugsnappare. Viss nytta gjorde däremot enstaka holkar, se figur!

På senare år har de stora projekten Post-LUVRE och Pre-LUVRE tillkommit. De närmare detaljerna och den vetenskapliga utvärderingen av vad som hänt inom LUVRE får någon annan göra.

Själv studerade jag äggläggningen och bobesöken hos svartvit flugsnappare runt Gammelkåken. Jag började med det 1964. I ventilen till mitt arbetsrum på Zootis häckade 1964 en blåmes. Samtidigt fanns det en fallbygel-skrivare för att registrera temperaturer med hjälp av termistorer ledig. Jag gjorde ett paraffinägg med termistor i och lade hos blåmesen. Där fick jag tekniken. Sedan upprepade jag detta med flugsnapparna i Ammarnäs. Jag lade även in en termistor i ett ägg hos en tjäderhöna. Jag lät också bygga en skrivare som registrerade elektriska impulser från trampkontakter vid fågelbon, både holkar och på marken, liksom elektriska impulser från fotoceller placerade vid markbon. Det mesta materialet ligger och väntar på att jag om ett par år skall pensioneras från skolarbetet.

När jag tänker tillbaka på LUVRE så upplever jag en stor behållning som beror på jargongen, stämningen och sättet att tackla olika problem. Vi var ett antal killar med något olika läggning som frotterades med varandra. Det var mycket givande, lärorikt. Likaså är jag glad över att ha fått tillhöra den vetenskapliga gruppen vilket gjort att jag då och då kunnat höja blicken över det dagliga skolarbetet. Tack Anders!

